

Dijkbreuk, waai en Waayenstein

HENK VAN HET LOO

H. van het Loo is bodemkundige.

Op de grens tussen Leersum en Amerongen ligt Waayenstein, ooit een ridderhofstad, nu deel van het landgoed Zuylestein. Jarenlang stonden er een boerderij en een vierkante schuur in totaal ruïneuze toestand; die zijn onlangs mooi gerestaureerd en in woonhuizen omgetoverd. Wie de wandeling 'Het Cotlandenpad' (Van het Loo, 2022, p.3) loopt, komt er vlak langs. Maar vanwaar de naam 'Waayenstein' – is het soms een erg winderige plek? Nee. Die naam kan wel duiden op een waterplas – een waai of wiel – ooit ontstaan door een dijkbreuk.

Afb. 1. Detailkaart 'Het Cotlandenpad' met ligging waai.

Dijken en breuken

Al vanaf de achtste eeuw heeft een groeiende bevolking zich tegen regelmatig voorkomende overstromingen gewapend door dijken aan te leggen en deze regelmatig te verhogen. In ons gebied is het de Lekdijk die als *winterdijk* bij hoge waterstanden het achterland – het *binnendijkse* land – beschermt. Tussen dijk en water liggen de uiterwaarden. In de Amerongse uiterwaard ligt tussen de rivier en de Lekdijk een *zomerdijk* die bij middelhoge waterstanden een deel van het *buitendijkse* land beschermt tegen overstroming.

Als een winterdijk doorbreekt, blijft er na herstel, vaak een waterplas staan. Die wordt veelal wiel of waai genoemd (of

ook wel braak, breek, brekken, gat, kolk, weel en weijert), zie afbeelding 3.

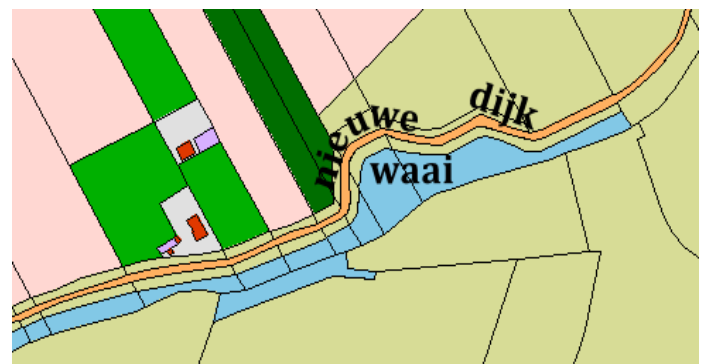

Afb. 2. Een wiel of waai aan de Rijnbanddijk bij Kesteren. (Foto auteur)

In 1277 vond er een *dijckbrekinge* plaats ter hoogte van de woningen van het stuw – en sluizencomplex van Amerongen (ongeveer halverwege Amerongen en Wijk bij Duurstede aan de Lekdijk). De broers Dirk en Pelgrim Wene kregen destijds de opdracht om de 'waden' (waai) in de dijk tot *de zes hoeven lands* onder Amerongen te herstellen (Van het Loo, 2015, p.108,109 en 114. Van Bemmelen, 2011, p. 3). De nieuwe dijk van de broers werd aan de noordkant van de waai gelegd, zoals ook blijkt uit afb. 3 – een duidelijk zichtbaar spoor van een dijkdoorbraak. Een waai is veelal min of meer rond, maar is nabij de stuw van Amerongen opgenomen in een grote waterpartij (zie afb. 3)

Deze gevulde waai is nu echter niet meer zichtbaar. Aanvankelijk lag de waai in binnendijks gebied, maar is nu door de aanleg van de nieuwe dijk buitendijks geworden. Thans doet de waai dienst als weg en standplaats sluiswachterswoningen.

In Nederland vindt men langs dijken wielen die op oude dijkbreuken wijzen.

Afb. 3. HisGIS-detailkaart 1832 met waai

en nieuwe dijk nabij de stuw van Amerongen.

Oorzaak van een dijkdoorbraak

Een dijkdoorbraak kan verschillende oorzaken hebben. Door overslag van het water kan de achterkant van de dijk aangetast worden met als gevolg een dijkdoorbraak. Ook kunnen er waterstromen door wellen ontstaan alsook door bijvoorbeeld via holen van konijnen en muskusratten. In veendijken speelt uitdroging een belangrijke rol bij het doorbreken van een dijk.

Onderhoudsplicht

De eigenaren of pachters van grond achter de dijk waren verplicht een deel van de dijk ter breedte van het land, de zogenaamde dikslag, te onderhouden. Zij konden bij hoogwater of calamiteiten worden opgeroepen als dijkwacht of om gaten in de dijk te helpen sluiten. De gebieden die niet onderhoudsplichtig aan de Lekdijk waren, werden in de schouwbrief van 1665 als volgt omschreven:

Den voorz. Ring streckt van de Souwen boven aenden Ameronghen Leckendijk annex den afweg van Rodensteyn gaande voorbij Waayestein, waer van de Landen de voorsz. Souwen vrij sijn van Leckendijkgeld....

Het ging dus om gronden ten noorden van de zuwe (Souwe) of kade, ter hoogte van de populierenlaan ten noorden van Waayestein.

Voor het onderhoud werd de dijk in hoefslagen verdeeld: vakken van verschillende grootte, gemarkeerd door genummerde palen. Aan gebruikers met

Afbeelding 4. Genummerde palen. Hier bij het begin van de Lekdijk in Amerongen. Foto Stichting voor Bodemkartering.

veel grond werden grotere dijkdelen toegewezen dan aan kleine grondgebruikers. De palen zijn rond 1984 verdwenen, maar op de herstelde dijk bij de stuw resteert o.a. nr. 131.

Afb. Dijkpaal 131 nabij stuw van Amerongen. Foto auteur.

De waai van Waayestein

Terug naar Waayesteyn. Waarschijnlijk houdt de naam Waayestein verband met zo'n hierboven beschreven dijkdoorbraak en dus met een waai. Maar waar lag deze waai dan? Ten noorden van Waayestein ligt een lage kade, de zuwe. Het is ook een weg en de grens van een ontginningsgebied. Hierachter kan geen hoogwater komen te staan; er is dus ook geen kans op een doorbraak geweest. En hier kan dus de oorzaak in de naam van Waayestein dus niet liggen.

Afbeelding 6 geeft duidelijk de situatie in 1832 aan. De dijk is iets

Op afb. 6 is het ronde plasje, een waai ten noorden van de Lekdijk goed te zien.

zuidelijker dan het oude tracé hersteld en de waai zal dus binnendijs hebben gelegen. Op dit nieuwe herstelde deel van de dijk is het minder goed aan de ligging van de dijk te zien dat hier sprake is geweest van een dijkdoorbraak. De destijds dichtgegooide waai is echter goed te herkennen doordat deze nog altijd laag in het terrein ligt, op het zuidelijk deel van wat nu de paardenzandbak is, richting wilg. De voormalige waai is vanaf De Roode Leeuw op de Lekdijk naar Wijk bij Duurstede te bereiken via tweede afslag. Tussen de wilg en de paardenzandbak ligt de voormalige waai.

Afb. 7. Wilg en paardenzandbak(foto auteur).

Concluderend

Kunnen we zeggen dat waai op afbeelding 6 de naamgever is van Waayenstein. Deze naam werd in 1436 voor het eerst genoemd. De dijkdoorbraak was dus eerder. Daardoor ontstond er een waai in het begin van de Lekdijk bij Amerongen.

BRONNEN

Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Blad 39 West Rhenen en 39 Oost-Rhenen. Uitgave Stichting voor Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Blad 39West Rhenen en 39 Oost Rhenen. Uitgave Stichting voor Bodemkartering 1973 en pagina 63.
Dekker C.(1983). Het Kromme Rijngebied in de middeleeuwen: een institutioneel-geografische studie (Vol.9). Zutphen: Walburg Pers.
Hisgis kaarten (1832). Rijksdienst voor het Cultuur Erfgoed. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
Van Bommel, A.A.B. (2011). Een onbekende dijkdoorbraak tussen Amerongen en Wijk bij Duurstede. Het Kromme – Rijngebied. Tijdschrift Kring "Tussen Rijn en Lek", 2011 (45-4) 1-5.
Van het Loo. H. Beschrijving van Ameronghen en Overberg. Heruitgave H. van het Loo, 2015.
Van het Loo, H. Het Cotlandenpad 9. Uitgave Landschapserfgoed Utrecht, 2022.

In: Dorp&Natuur nummer 84-najaar 2025.
Tijdschrift van de Vereniging voor Dorp en Natuur Amerongen-Leersum.